

НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ

Д[ня] 30 жовтня 1655

Присвячено Миколі В. Лисенкові

I

Сонце хилиться, на львівські
мури скоса позира,
та в його промінні сяє
святоюрська гора.

А по ній, мов чорні плями,
чорні згарища стирчать,
і край шляху верб безлистих
бовваніє довгий ряд.

Серед згарищ білі шатра
тиснуться з усіх боків,
наче білі печериці
з-під обпалених пеньків.

Поміж шатрами купками
походжають козаки,
блискотять до сонця списи
і червонії шапки.

Де-де в шатрах чути стогін,
де-де пісня залуна,
брязк бандури, крик сторожі
та гукання чабана.

З святоюрської дзвіниці
на вечерню вдарив дзвін —
гнуться голови козачі,
богу віддають поклін.

А внизу на львівських вежах
інші дзвони на той гук
відгукнулись, наче голос
полетів із рук до рук.

А при церкві святоюрській,
на саміському шпилі,
край шатра під грубим дубом
товариство при столі.

Тут Богдан, козацький батько,
і полковників аж п'ять,
і Іван Виговський, писар,
розмовляючи, сидять.

Праворуч гетьмана гості,
королівській послі,
що від Яна Казимира
подарунки принесли.

То колишній кум гетьманів,
Любовицький, що колись
гостював у Чигирині,
поки війни ті знялись.

Обік нього ще пан Грондський
бистрим оком, наче щур,
огляда козацькі сили
і немудрий львівський мур.

Стихли дзвони святоюрські,
писар кубки налива,
і заслухались присутні
на гетьманській слова,

II

«Пане куме Любовицький,—
мовив, хмурячись, Богдан,—
чарку! За стару знайомість!
Поки піниться сей збан!

Мовиш, що король аж плакав,
пишучи оці листи?

Так його болять нещастя
України, мовиш ти?

Випий! Плакав? Єзуїти
люблять плакати, та сей плач
іншим палить душу й тіло...
Випий, куме, і пробач

сі слова! Говориш, буцім
признавав король і сам,
що обіцював багато,
не сповнив нічого нам?

Так чого ж тепер ще хоче?
Чом на нас він наріка,
буцім з нашої провини
крові поплила ріка?

Буцімто Річ Посполиту
підкопали ми одні
і в величну ту будову
люті вкинули огні?

Пане куме Любовицький,
я шаную маєстат,
та король, що так говорить,
сам є маєстату кат.

Бо його слова найперші
задають брехню кінцю,
бо ж він зна, що не з добра ми
зачали війну оцю,

що терпіли ми знущання
від панів предовгий час,
що нас хлопами взивали,
канчуками сікли нас,

забирали нашу працю,
зневажали нам жінок,
не пускали нас до церкви,
а гонили у шинок,

що хати палили вбогі
і рубали нам садки,
пан із паном посвариться —
терплять горе козаки.

Навіть в душі нам залізти
забажали накінці,
віру змінюють, що наші
в ній жили діди й вітці.

«Туркогреками» нас лають,
замикають нам церкви...
Православний — нехрещений
і невінчаний живи!

Ще й біскупів-святокупів
шлють, щоб брали нас за чуб,
унією називають
силуваний з Римом шлюб...

Сто сот громів, пане куме!
Тут не стало нам терпцю...
На погибель живодерам!
Випий, куме, ще й оцю!

III

Пише нам король: «Свідчуся
ранами Христа й хрестом,
що бажав я все сповнити,
як прирік вам, та не міг».

Ха-ха-ха! Король хрестом нам
клявсь, а чорт махнув хвостом —
і змазав ту клятву! Знаю,
знаю тих чортів усіх!

Мовиш, куме, що на сеймі
промовляв король за нас,
натякав на наші кривди,
вказував направи час —

та шляхетство закричало,
та магнати заревли,

та підплаченії ними
і підпоєні послы
королеві лютим гвалтом
добалакать не дали...

Вірю сьому. Та що з того?
Що тепер робити вам?
Як король ваш — віхоть, що ж є
за ціна його словам?

Пощо з ним нам умовляться,
бога клятвами дрочить,
коли в сеймі йому навіть
мови не дадуть скінчить?

Сам скажи, мій куме: що нам
тракувати з помелом?
Годі вже вам нас водити,
як ту кітку за стеблом!

Як захочемо правдивий
із ляхами мати мир,
знайдемо панів, що в Польщі
старші, ніж Ян Казимир.

Але се не швидко буде!
Поки стане нам шаблюк
і пищалі семип'ядні
не впадуть із наших рук,

поті йтиме на Вкраїні
чортів танець навзавід,
аж козацький або лядський
до останку згине рід.

Плакав ваш король? Най плаче,
як не вміє ради дати!
Не над нами, над собою
він повинен би ридати.

І отсю Річ Посполиту
най оплакує! Най зна:
бачила страшні події,
гірших ще діжде вона!

То не спис козацький рану
їй глибокою завдав,
то лиш гріснув струп поганий,
що віддавна набирав.

Як тепер його не витнуть
і не згоять — м'ясо й кість
він розточить і все тіло
і життя все ваше з'їсть.

Трохи витяли ми струпа —
тих бутних короленят
Вишневецьких, Конецьпольських,
Қалиновських, як їх звать...

Варті ми за се від Польщі
надгороди, а не кар...
О, бо доки тут їх панства,
то й кінця не буде чвар.

Щоб я був лихим пророком,
та спімніть мої слова:
коли з сеї хуртовини
вийде Польща ще жива

і як силою магнати
в гріб її не покладуть,
то самі її сусідам
на поталу продадуть.

IV

Пане куме Любовицький,
випиймо по чарці ще!
Щире серце гріє чарка,
а нещире най пече!

Мовиш: «Киньмо звади й свари,
все, що роз'єднало нас,
вимажімо з серця пам'ять
давніх кривд, гірких ураз!

Вольні з вольними, в любові,
як брат з братом, з другом друг,

рука в руку, межа в межу,
у двох тілах один дух...»

Гарні се слова, їй-богу!
Проникають в кров і кість.
Сам старий Сильвестер Косів
чутливіших не повість.

Пане куме мій, ти мудра,
дуже вчена голова,
та мене за дурня маєш,
турчачи такі слова.

Добре знаєш, се принада,
свіжий, так сказать, хробак,
щоб по нім козацька шука
зачепилась вам на гак.

Куме-куме! Не треплися!
Не кленись та не молись!
Слухай радше приповідки,
що малим я чув колись.

v

Був собі колись господар,
мав і поле, і садок,
гарну хату, і худобу,
пчіл чимало колодок,

жінку добру, челядь вірну,
дещо грошей під ключем,
так що завиділи люди,
називали багачем.

Був у нього вуж домашній,
що нікого не кусав
і свобідно всюди лазив:
уночі корови ссав,

а на день йому господар
від нетямної пори
ставив молоко солодке
у мисчині край нори.

Вуж сей — то було хазяйське
щастя: і з роси й з води
в двір плило добро, сторичний
плід давали всі труди.

Пречудово скот плекався,
всім на диво родив хліб,
родив сад, роїлись пчоли,
мов лопатою хто гріб

до двора достатки всякі,
а нещастя відвертав:
град у всім селі збив поле,
при його границі став;

пошесть там не зазірала
ні до хат, ні до хліва,
обминала двір пожежа,
поле сарана й мишва.

VI

Аж ось скоїлося лихо!
Хлопчик був у хаті тій,
син господаря, плазунчик,
батьків любчик і пестій.

От раз мати на снідання
для коханого синка
на долівці положила
у мисчині молока.

Хлопчик їсть і розливає,
от звичайно, як дитя;
запах молока привабив
і вужа з його кута.

Він приповз і став хлептати
молоко, але в гніві
хлопчик бац! вужа ударив
ложкою по голові.

Вуж не привичний до бійки,
звився грізно, засичав

і, мов блискавка, дитину
ядовитим зубом втяв.

Зверещав страшенно хлопчик;
батько зо страхом прибіг,
зараз зрозумів, що сталось,
та порадити не міг.

За вужем в скаженій злості
кинувся, хотів убить,
та вуж, бачачи погрозу,
в яму криється в ту мить.

З буком надбіга господар,
вуж у ямі майже ввесь,
тільки хвіст іще знадвору
спішно в яму волочесь.

Не міркуючи багато,
люто вдарив чоловік,
і вужеві-небораці
до крихітки хвіст відсік.

Та біди тим не поправив:
від отруйного жала
до доби його дитина
богу духа віддала.

VII

Сумував страшенно батько
і ходив зовсім недуж,
та в норі своїй від рани
мучився не менше й вуж.

А хоч рана й загоїлась,
він, безхвостий, нездоров,
відцурався хати, стайні,
і подвір'я, і коров.

Та з ним разом давнє щастя
улетіло зо двора:
ниви витовк град уліті,
висушила степ жара,

хижа гусінь сад об'їла,
від зарази скот попух,
в хату слабість загостила,
мов повіяв смерті дух.

Що робити? Рада в раду:
до ворожки вдався він,
чи не скаже, що за ворог
є причиною тих змін?

Поворожила ворожка
на бобах чи на зірках
та й говорить: «Сам ти, друже,
сам біду на себе стяг.

Був приятель в тебе щирий,
що від зла тебе стеріг,
але першої образи
ти стерпів йому не міг.

Ти його зневажив тяжко,
тяжко гнівається він,—
ну, а гнів його, мій друже,
се причина всіх відмін.

І нема тобі рятунку,
пропадеш увесь дотла,
доки в вуглі твого дому
гнів той, мов огонь, пала,

Лиш одна тобі порада:
всьому гніву дати стрим
і перепроситься щиро
із приятелем старим».

VIII

От тепер згадав господар,
як немудро се вчинив,
що в безумному розпалі
так вужа він поранив.

І подумав: «Конче треба
знов перепроситься з ним,

бо погине вся худоба,
все добро піде, як дим».

Мовив жінці: «А постав-но
край нори вужеві знов
молока, а чей, вернув би,
знов у дім наш, до коров».

І поставила хазяйка
у мисчині молока,
та вуж виповзе, наїсться
і до ями знов тіка.

А господарю щоднини
гірше й гірше, хоч умри!
От він раз вужа підглянув,
як той повз собі з нори.

І говорить: «Вужу любий!
Що се враз на нас зайшло?
Чи ж то сердитись нам треба?
Забуваймо гнів і зло!

Що минуло, те пропало,
хоч і як нам допекло;
жіймо, як жили давніше,
щоб знов добре нам було».

Вуж на се відмовив: «Годі!
Що було, те загуло,
Але як забути горе,
що по серці нам пройшло?

Адже ж ти коли згадаеш,
що твій син в землі гние,
то рука свербить, щоб тім'я
розторощити мое.

А і я, коли погляну
на відсічений свій хвіст,
то отруйним зубом в тебе
вгризся б, так лютує злість.

Ти скажи: як нам єднатись?
Як тобі був любий син,
так мені мій хвіст. Даремно
тут шукать причин, провин.

Не навернеться до мене
твое серце, ні мое
не навернеться до тебе,
поки пам'ять в нас жие.

То найкраще нам розстаться...
Ти собі в своїм дворі
жий без мене, я без тебе
проживу в своїй норі».

ІХ

Пане куме Любовицький,
ти розумна голова,
то ти, певно, й без пояснень
зрозумів отсі слова.

Сей господар — ваша Польща,
а той вуж — то козаки,
що на межах Польщі сікли
бусурманської карки,

що товклись поза пороги,
шибались на море, в Крим,
в очі хану і султану
дмухали пожарів дим.

І жилось тоді не згірше:
розживавсь багатством лях
за козацькими плечима,
а козак в степах, полях

був свобідний і крихітку
ссав отого молока,
що напратать, зберігати
помогла його рука.

Та зчинилась сварка. Годі
тут шукать причин, провин;

нас боліло й вас боліло,
вам згиб син і нам згиб син.

Ну, скажи, як нам єднатись?
як забути давнє зло,
що кровавою межею
вам по серці перейшло?

Як примусить до кохання
серце, що в нім в'ється гад?
Відки взять душі довір'я,
що зазнала стільки зрад?

Ні, мій куме! Краще чисто
розмежуймося як слід:
вам хай буде ваша Польща,
Україну нам лишіть.

Ви собі пануйте в себе
на вині та на меду;
ми, як бог дасть, будем пхати
і без вас свою біду.

Так мине сто літ чи двісті,
наші рани заживуть,
спомини всіх кривд і сварок
у непам'ять попливуть,

замість зрад, і звад, і сварок
набереться скарб новий
згідних ділань, спільних змагань
і сусідської любви,

пройдемо велику школу,
та не єзуїтську, ні! —
запануем кождий в себе,
станем розумом міцні,

отоді — коли вчасніше
ваша Польща не згорить —
час настане, любий куме,
про єднання говорить.

Х

Морщиш брови? Зціпив зуби?
Дрож тобою потряса?
Мовиш: «Поки сонце зійде,
очі вижере роса?»

Се можливе! Та признайся,
чи не правду я кажу?
Єдність се — кленусь устами,
а ніж в пазусі держу?

Єдність се, що ти говориш
про братерство і любов,
і про сльози королівські,
про пролиту марно кров,

і про те, що час позбутись
нам незгоди й лютих чвар,—
а ти сам, я добре знаю,
завтра їдеш до татар,

будеш хана намовляти,
підкупляти мурзаків,
щоб напали на Україну
воювати козаків?..

Ти поблід? Тремтиш? Не бійся!
Знаю, добре знаю вас!
Се є школа єзуїтська!
Та чи ж се єднання час?

Знаю добре: в тій саміській
пазусі, де ти привіз
королівський лист до мене,
повний клятв, упімнень, сліз,

є ще другий королівський
лист — до хана, у котрім
заклина його, щоб зараз
впав на мене, наче грім,

щоб поміг йому козацьких
розтолочити гадюк...
Не тремти, мій куме! Ну-ко,
ще раз чарочку до рук!

На розстання! Ідь щасливо!
Кланяйся хану й мурзакам!
Та скажи, що коней треба
й дамасценок козакам.

Тож, коли сього замного
в них, а власних їм голов
не шкода, хай прибувають.
Ну, досить! Бувай здоров!»